

KÖNYVISMERTETÉS.

Népi írók irodalomtörténetírása. Féja Géza: *Magyar irodalomszemlélet.* 1942. Magyar Élet, 102 l. Kis 8-r. Féja Géza: *A felvilágosodástól a sötétedésig. A magyar irodalom története 1772-től 1867-ig.* 1942. Magyar Élet, 287 l. 8-r. Féja Géza: *Nagy vállalkozások kora. A magyar irodalom története 1867-től napjainkig.* 1943. Magyar Élet, 428 l. 8-r. Jankovich Ferenc: *Iránytű a magyar irodalomban.* I—II. 1942. Turul, 132, 162 l. 8-r. Juhász Géza: *Népi írók.* 1943. Magyar Élet, 138 l. Kis 8-r.

Népi íróink mozgalma újabban átcsapott az irodalomtörténet területére is. Elvileg örömmel kell üdvözlőnk ezt a jelenséget: az irodalom sokféle talajból szívja éltető nedveit, funkciója, azaz szerepe és hatása is többirányú, ezért minden új szempont csak a tudományos eredmények gazdagodásához vezet.

A népi mozgalom társadalmi jellegű, ennek következtében a szociológia irodalomszemléletében is döntően érvényesül. Az ú. n. irodalomszociológia az irodalomtudománynak egyik legfrissebb hajtása. Azon a kétségbevonhatatlan tényen épül fel, hogy a műalkotás ugyan a szerzőhöz kötött egyéni tett, az irodalom maga azonban egy szellemi közösségben áramló folyamat, amely tartalmával és irányával már eleve is befolyásolja az egyéni megnyilatkozást. Az irodalomszociológia tehát a társadalmi berendezkedés és a művészi tevékenység strukturális kapcsolatait keresi, s ha módszere még nem alakult is ki teljesen, máris sok figyelemreméltó eredménnyel dicsekedhetik, különösen a német irodalomtudományban.

Nálunk is történtek ilyen irányú kísérletek — Farkas Gyula, P. Kádár Jolán, Szerb Antal, Zolnai Béla monográfiáiban, Bisztray Gyula, Dékány István módszertani dolgozataiban, stb. — de népi íróink nem ezeken a csapásokon indultak tovább. Elméleti problémákkal általában nem bibelődnek; még a népiesség és a népi író fogalmát sem tisztázták egyértelmű világossággal, nemhogy a szociológiai szempontot összhangba tudták volna hozni az önelvű irodalomkutatás bonyolult módszerével. Esményi lelkesedéstől, reformvágytól hajtva inkább csak ösztönösen fogtak hozzá munkájukhoz, ezért az irodalom jelenségeinek értelmezésében és ér-

tékelésében a népi szemléleten kívül a szokottnál erősebben érvényesül egyéni műveltségük, vérmérsékletük, írói bátorságuk.

Jankovich Ferenc mérsékelt, nyugodt magatartása összhangba kívánja hozni a hagyományos és az új szemléletet. Kitarat az irodalomtörténet azon főelve mellett, hogy „minden kort önmagával, kell mérnünk”, tudja, hogy „ködtermesztő lázadozással, Keletimádattal és Nyugat-gyűlölettel nem megyünk semmire”. (I. köt. 20. és 42. l.) Főcélja, hogy az irodalmat közelebb hozza a néphez, megismertesse és megkedveltesse vele — a népi szempontot tehát főként az előadásban és a szemléltető idézetek megválasztásában érvényesíti. Kedves, közvetlen hangon mutatja be irodalmunk fejlődését, figyelmeztet a tanulságokra, a beiktatott szemelvényekkel kedvet ébreszt az olvasásra, művelődésre. Adatai itt-ott mögötته maradnak az újabb eredményeknek (a *Bánk bán* kolozsvári előadását megelőzte a kassai, Aranyosrákosi Székely Sándor kis eposza nem forrása a *Zalán futásának*, Petőfit apja nem Sopronba küldte iskolára, Virág Benedek tabáni házát, sajnos, már lebontották, stb.), de egészében helyes képet fest irodalmunk multjáról — különösen jól sikerült a középkor és a XVI—XVII. század rajza.

Juhász Géza modern népi íróink legjavát mutatja be s rajtuk keresztül magát a népi mozgalmat. Igényesebb és művészebb előadó Jankovichnál, de elfogultabb és harcosabb. Nyiltan kimondja, hogy a végcél: a Nyugat kényszerzubbonyában sinylődő „úri” gyarmat-kultúra helyett a népi hagyományból sarjadt, népi műveltségre épült népuralom. (15. l.) Természetes, hogy az irodalomból elsősorban a külsőleg is érzékelhető tettet: az írók életét, magatartásukat s emberi küzdelmeiket látja meg, műveikben pedig a reális tartalmat. De ezekből az elemekből azután színes arcképeket, drámaian mozgalmos helyzetrajzot tud szerkeszteni. Juhász Gézát hatalmas lelkesedés fűti — ez ad tollának szárnyakat, de ez ragadja őt túlzásokra is. Nála minden csupa fény, csupa ragyogás: a népi író már életében megdicsőülten emelkedik a magyar Parnasszusra; árnyéknak, kritikának alig van nyoma, legfeljebb egy-egy tanító megjegyzés utal a népi íróit is fenyegető erkölcsitársadalmi veszélyekre. Juhász Géza nem hamisít, nem torzít, csak eszményít, de a „pars pro toto” néven ismert műfogás állandó használata költészetté párolja az ismertetésnek szánt tanulmányt.

Jankovich és Juhász írásából a nép és népi íróink szeretete sugárzik — Féja Géza magatartása negatív előjelű: őt a nem-népi írók gyűlölete ingerli írásra. Jankovich szelid oktatását, Juhász regényes jellemzését nála a meg nem értett próféták és az elvetélt forradalmárcok sötét haragja és pusztító indulata váltja fel. Vérbeborult szemmel emel vádat a magyar irodalomtörténetírás ellen: nem sikerült kodifikálnia a magyar élet és szellem lényeges jegyeit és magatartását, nem tárta fel irodalmunk eredeti gyökereit, alapvető élményeit, megrekedt a nyugati hatások kuta-

tásában, elsőrangú kútföket elsüllyesztett, másodrangú értékeket emelt ki az elhanyagolt anyagból, csonka és ferde szemlélet alapján túlzott jelentőséget tulajdonított a műformáknak. Azonkívül irodalomtörténetünk eddig teljesen elhanyagolta a társadalmi szempontot, pedig mennél mélyebbre megyünk az irodalom vizsgálatában, annál inkább tapasztalhatjuk, hogy a közösségi elv az ősi, az egyéniség kultusza pedig a későbbi termék. (*Magyar irodalomszemlélet.* 3—13. l.)

Ezeknek a mulasztásoknak és hibáknak jóvátételét kísérli meg Féja Géza irodalomtörténeti műveiben. A „hungarológiává” szélesített társadalmi szempont alapján átcsoportosítja és újra értékeli egész irodalmunkat. Az eredmény valóban meglepő: joggal hirdeti a kiadó, hogy Féja művében „egészen átalakulnak az irodalomtörténet körvonalai... elsüllyesztett írók kapják meg megillető szellemi rangjukat... s túlértékelt divathősök lépnek lefelé, megillető helyükre.” Vagyis Féja magatartása nemcsak a kritikában, hanem az építő munkában is forradalmi.

De épen ez az aktivista szellem az akadály a önmagában érdekes, sőt szükséges vállalkozásnak. Az irodalom élet, élet pedig mindig teljes egészet jelent — az irodalomtörténetírónak az egészet kell néznie, még egyes kiragadott részletek ábrázolásánál is érzékeltetnie kell a teljes összefüggést, különben meghamisítja a valódi arányokat. Ezért minden szempont csakis a teljes szemléletet szolgálhatja. A társadalmi nézőpont értékes eredményeket szolgáltat, de a közösséghez való viszony is csak egy részlete az irodalom életének.

Az irodalom totális szemléletéből következik az is, hogy viszonyát az egész társadalomhoz kell megvizsgálni. Féja azonban tudatosan megszükiti szemléletét: nem az egész magyar társadalom szemszögéből vizsgálja az irodalom jelenségeit, hanem kizárólag a jobbágy-paraszti rétegek helyzetéből: meggyőződése ugyanis, hogy a nemzet legértékesebb, de a sajátos magyar viszonyok következtében mindig alulmaradt osztálya a nép. Itt van Féja rendszerének a másik sebezhető pontja: az irodalmi jelenségek társadalmi vonatkozásai nem a mélyebb megértést, hanem az abszolút értékelést szolgálják: szerinte csak egy igaz irodalom van, a népi, a más renden lévő alkotások, még a népi költők nem-népi művei is eleve gyengébb minőségűek.

De ha elfogadom is a népiséget mint értékmérőt, alkalmazhatom-e a multa? Minden kor a saját erkölcsi és művészi értékrendszerét valósította meg a fejlődés folyamán — ítélkezhetem-e felette a jelen eszményképei szerint? Történeti-e még az az ábrázolás, amely a multat nem magából a multból magyarázza?

De Féja Gézának főgondja nem is a mult. Ő nem irodalomtörténetet ír, hanem politikai röpiratot, kezében költészetünk multja csak eszköz, amellyel a mozgalom érdekében harcol, világnézetének és pártprogramjának igazolása saját hívei és a köz-

vélemény előtt. Jankovich Ferenc és Juhász Géza is népi írók, de a mellett történetileg iskolázott elmék és ösztönös széplelkek, akik meghajolnak a művészi tények előtt. Féja Géza azonban csak politikai agitátor, s mint ilyen az indulat hevében nemcsak az irodalomtörténeti kutatás alapelveiről feledkezik meg, hanem a torzítástól, a ferditéstől sem riad vissza. Irodalomtörténete szinte iskolapéldája annak az eljárásnak, hogyan lehet a hiteles adatok elhallgatásával és a kiemelt tények mesterséges csoportosításával meghamisítani a multat. A megszámlálhatatlan eset közül álljon itt csak egy.

Féja Géza Gyulai Pálban a XIX. század második felének legkártékonyabb szellemét látja. Többek között azzal vádolja, hogy „kispolgári méretűvé szűkíti Bánk roppant tragikumát, kispolgári szemüvegen keresztül szemléli a drámában megnyilatkozó jellegzetes történelmet is; alantas szemléletmódja nemzedékeket fertőzött meg”. (*Nagy vállalkozások kora*, 87. l.) Gyulai „alantas szemléletmódjával” Zilahy Károly „magasabbrendűen megfogalmazott” tragédia-elméletét állítja szembe, amely szerint a tragédia „a konkrét emberi ellen az absztrakt világrendnek szolgáltait igazságot”. Ez a meghatározás Zilahy Károly *A tragédia bölcselete* c. cikkében található (*Munkái* II. köt. 90. l.) a következő mondat folytatásaként: „A tragédia célja... a természetileg igazolható, de erkölcsileg nem jogosult indulatot az erkölcsi joggal ellenkezésbe hozni és a kettő közt az erkölcsi jognak adni elégtételt”. A következő lapon pedig ezt olvashatjuk: „A tragédia mindig oly eszmét juttat győzelemre, melynek megsértése miatt a hősnek buknia kellett”. Vagyis: Zilahy Károly felfogása épenúgy az aristoteleszi vétség-elméletre támaszkodik, mint Gyulaié, de kettejük közt mégis Gyulai a kevésbé dogmatikus, pszichológiailag modernebb, mert épen Bánk bán-tanulmányában állapítja meg, hogy az erkölcsi világrenddel való összeütközésen kívül a tragikumnak van más forrása is, t. i. a hős lelki meghasonlása. (V. ö. Mitrovics Gyula: *Gyulai Pál esztétikája*, 33. l.) Erről azonban hallgat Féja Géza, mint ahogy azt sem említi, hogy míg Gyulai Pál egész pályáján a *Bánk bán* klasszikus nagyságát hirdette, addig Zilahy Károly jeles magyar tragédianak tartotta a „geniális Hugó Károly” *Báró és bankárját* meg Szigligeti Ede *Grittijét* (id. m. 94. l.), viszont *Az ember tragédiájáról* úgy vélekedett, hogy „mint költemény nem ér semmit és mint drámai költemény még kevesebbet”. (id. m. 236. l.) Milyen logika alapján következik ebből, hogy Zilahy Károly „magas európai követelményhez és a magyar szellem mélyében rejlő képességekhez mérte a műveket” (*A felvilágosodástól a sötétedésig*, 280. l.) és milyen kritikusai lelkiismerettel állíthatjuk, hogy az idő Zilahynak „megállapításait egyre fényesebben igazolja”, Gyulai pedig a „magyar tudat konok megszükitője”? (u. o. 281. l.)

Hogy az adatok önkényes csoportosítása és a lelkiismeretes

tárgyilagosság teljes kikapcsolása súlyos belső ellentmondásokra vezet, az szinte természetes. A sok ön-cáfolat közül legyen szabad egyet idéznünk. Pintér Jenőnek egyik szerencsétlenül megfogalmazott mondata Csokonairól már Szabó Dezső támadása óta szinte szállóigévé vált a meddő hatáskutatás kipellengérezésére: „Bizonyos, hogy sokat tanult Boileau, Tassoni, Zachariae és különösen Pope eposzaiból, de az is való, hogy az idegen mesterektől vett keretet eredeti magyar tartalommal és magyar szellemmel töltötte meg”. Féja Géza is idézi ezt a megállapítást, hogy pozdorzává zúzza az eddigi magyar irodalomtörténet hitelét. Ugyanakkor azonban ilyeneket ír: „Mikszáthban Kelet-Európa elemei folytak össze: a tót érzelmesség, naivság és miszticizmus, a lengyel könnyedség és szívesség, a magyar humor s mértéktartás és bizonyos mértékben az orosz mélység is”. (*Nagy vállalkozások kora*, 112. l.) Vajjon ki követ el nagyobb irodalomtörténeti vétket: aki a keretet vagy aki a lelki tartalmat származtatja idegenből?

Ismételjük: egy újabb, talán még Féjaénál is vastkosabb könyvet tenne ki, ha valamennyi misztifikációjáról, tévedéséről, elhamarkodott és rosszhiszemű következtetéséről le akarnók rántani a leplet. Vállalkozása annál sajnálatosabb, mert vele nemcsak a népi mozgalom eszmeiségét, hanem saját életrevaló gondolatait is diszkreditálja. Féja Géza dilettáns a magyar irodalomtörténet világában, de talán épen ezért sokban helyesebben lát. Igaza van például, amikor sürgeti az irodalom minden fontosabb emlékének, valamint a népköltési anyag modern kiadását, igaza van, amikor rámutat arra, hogy meg kell világítanunk, milyen kulturális kapcsolatok fűznek minket a keleteurópai népekhez. A részletekben is van sok gondolatébresztő megfigyelés, legértékesebb azonban ellenzéki magatartása, amely több munkára, szélesebbkörű szemléletre, mélyebbre fúró módszerekre, finomabb kritikára s a magyar irodalom értékeinek még forróbb szeretetére kell hogy ösztönözzön minket. Népi íróink alantos hangú, személyeskedő támadása elől kitérünk, a tévedésekkel elvi alapon tudományos fegyverzettel szembeszállunk, munkásságuk komoly eredményeit hálásan fogadjuk.

SOLT ANDOR.

Magyar Könyvészet 1911—1920. Barcza Imre cimanyagának felhasználásával összeállította az Országos Széchényi Könyvtár bibliográfiai osztálya. Sajtó alá rendezte *Kozocsa Sándor*. II. kötet. L—Z. Budapest 1942. A M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatásával kiadja a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete. 558, 2 l.

„Most, mikor előttünk van az 1911—1920. évek Magyar Könyvészetének első kötete, úgy érezzük érdemes volt várni” —